

Δημήτρης Λιβιεράτος Ο ελληνικός καπιταλισμός σήμερα*

Η Ο ελληνικός καπιταλισμός έχει τις ιδιομορφίες του. Φυσικά δεν υπάρχει καπιταλισμός με κέντρο ένα κράτος, που να μην έχει τις ιδιομορφίες του. Όμως όλοι έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό. Εκμεταλλεύονται την εργατική τάξη της δικής τους και οποιασδήποτε άλλης εθνικότητας, εντός ή και εκτός από τα κρατικά όρια. Τουλάχιστον όσο μπορούν. Πέραν τούτου, οι μέθοδοι εκμετάλλευσης δε διαφέρουν και πολύ στην απομύζηση υπεραξίας όχι μόνο από την εργατική τάξη, αλλά και από άλλα στρώματα του πληθυσμού.

Οι ιδιομορφίες του ελληνικού καπιταλισμού, όπως και των άλλων, προέρχονται από την καταγωγή του, την ιστορία και το χώρο όπου αναπτύχθηκε, το χρόνο που ισχυροποιήθηκε και πολλούς άλλους παράγοντες. Πρέπει ασφαλώς να μελετάμε αυτές τις ιδιομορφίες, επειδή έτσι μπορούμε να βρούμε τα ευάλωτα σημεία του. Άλλωστε μελετάμε με εξίσου μεγάλη προσοχή την ιστορία και τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού προλεταριάτου, για να μπορέσουμε να διευκολύνουμε τον αγώνα του.

Ο ελληνικός καπιταλισμός έχει πετύχει

μια θαυμάσια παραλλαγή. Να μη φαίνεται καν αυτό που είναι. Ίσως είναι ο μοναδικός καπιταλισμός στον κόσμο όπου το σημαντικότερο μέρος της αριστερής διανόησης έχει αναλάβει να τον αποκρύψει. Να πείσει τον κόσμο ότι αντιπροσωπεύει κάτι το αδύναμο, κάποιο υποδεέστερο κοινωνικό φαινόμενο, από το αρχικό του στάδιο. Η άποψη αυτή θεωρητικοποιήθηκε από τον Ιανουάριο του 1934, όταν πραγματοποιήθηκε η 6η Ολομέλεια του ΚΚΕ η οποία ανακάλυψε το ενδιάμεσο στάδιο και την ανάγκη ολοκλήρωσης του καπιταλιστικού καθεστώτος. Από τότε χρησιμοποιήθηκαν πολλά επίθετα και χαρακτηρισμοί για την Ελλάδα και τον καπιταλισμό της. «Μέσο επίπεδο ανάπτυξης», «εξαρτημένη, καθυστερημένη, αποικιακή, ημιανάπτυκτη, υπανάπτυκτη, μισοαποικιακή, εμπορομεσιτική, κομπραδόρικη, περιφερειακή, «μέσης καπιταλιστικής ανάπτυξης», «δεύτερης ταχύτητας ανάπτυξης» και «τρίτης». Ό,τι φανταστές ελέγθη και εξακολοθεί νά λέγεται. Κάποιος μάλιστα εφεύρε το «δύσμορφος», λες και υπάρχει όμορφος καπιταλισμός. Από άποψη διάρθρωσης ο ελληνικός καπι-

Ο Δημήτρης Λιβιεράτος είναι ιστορικός.

* Τελευταία, απ' αφορμή μια σειρά γεγονότα, αναζωπυρώθηκε η συζήτηση για τα χαρακτηριστικά του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού και τη θέση του στο διεθνές σύστημα. Μια συνεισφορά σ' αυτή τη συζήτηση κατατίθεται με το παρόν κείμενο, με την ελπίδα να επανέλθουμε και πάλι με άλλες ανάλογες συμβολές.

ταλισμός αποτελείται από τρία τμήματα, με πολλές υποκατηγορίες και συσχετίσεις. Σαφής είναι ο τομέας της ιδιωτικής οικονομίας με την πιο ξεκάθαρη μορφή. Οι ανώνυμες εταιρίες, οι ΕΠΕ, οι ατομικές και ετερόρρυθμες της ναυτιλίας, της βιομηχανίας, των τραπεζών, του εμπορίου, εγχωρίου και εξωτερικού.

Ο παραδοσιακός τομέας της αποκαλούμενης ελεύθερης οικονομίας, όσο περνούν τα χρόνια επιτυγχάνει να είναι και ο πιο επιδοτούμενος, με διάφορους τρόπους, από τον κρατικό προϋπολογισμό. Επιδοτήσεις, επενδύσεις, επιχορηγήσεις, διευκολύνσεις δανείων και επιτοκίων, φοροαπαλλαγές και πολλά άλλα. Ο τομέας αυτός κυριαρχεί στο πεδίο της ιδεολογίας, ασκώντας ένα είδος τρομοκρατίας σε οποιονδήποτε αντιτάσσεται στην πράγματι αμφιλεγόμενη αποτελεσματικότητά του. Και είναι συζητήσιμο αν θα μπορούσε να σταθεί το ιδιωτικό σχήμα, το οποίο πολλαπλώς διαφημίζεται, του έξυπνου, επιτυχημένου ατομικού επιχειρηματία χωρίς την οικονομική και παντός είδους υποστήριξη ενός ευνοϊκού προς αυτόν κρατικού μηχανισμού.

Δεύτερος συμπαγής τομέας, ο οποίος αντιπροσωπεύει γύρω στο 45% της συνολικής οικονομίας είναι ο τομέας των δημοσίων επιχειρήσεων. Σύμφωνα με το δεύτερο τεύχος της έκδοσης «Δημόσιος τομέας - Ισολογισμοί», το οποίο ασχολείται με τα οικονομικά των επιχειρήσεων του δημόσιου τομέα, το 1995 το 50% της παραγωγής της χώρας προήλθε από τις δημόσιες επιχειρήσεις. Όμως ο δημόσιος τομέας συκοφαντείται συστηματικά ως αναποτελεσματικός από τα μέσα του νεοφιλελευθερισμού. Ασφαλώς δεν είναι τέλειος. Εν τούτοις, σε πολλά ξεπερνά τον ιδιωτικό τομέα. Και είναι φυσικό, αφού ο δημόσιος βρίσκεται τουλάχιστον κάτω από έναν πολιτικό έλεγχο, ενώ ο ιδιωτικός

του νεοφιλελευθερισμού είναι τελείως ανεξέλεγκτος, αλλά επιδιώκει και την άλωση των δημοσίων επιχειρήσεων που είναι «έτοιμο ψωμί». Ο δημόσιος τομέας είναι κατά μέγιστο μέρος κερδοφόρος, με τράπεζες, λιμάνια, πετρέλαια, ενέργεια, τηλεπικοινωνίες και γενικά επιχειρήσεις κοινής ωφελείας, καθώς και με πολλές βιομηχανικές μονάδες. Μπορεί να συγκροτεί και το σύνολο της υποδομής της χώρας. Συγχρόνως ο δημόσιος τομέας καλύπτει τα ελλείμματα των μειονεκτικών τομέων που είναι αναγκαίοι για την ύπαρξη αυτού του συστήματος, όπως συγκοινωνίες, νοσοκομεία, έρευνα κ.λπ. Ο δημόσιος τομέας των επιχειρήσεων δεν ταυτίζεται με τον κρατικό μηχανισμό, παρόλο που τον τροφοδοτεί με τα μεγαλύτερα και πιο σίγουρα ποσά από φορολογία.

Θα ήταν δυνατό να συνδέσουμε πολιτικά τους δύο αυτούς ισοδύναμους, σχεδόν, τομείς με τα δυο μεγάλα κόμματα του συστήματος. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία.

Τρίτος, επίσης ισχυρός τομέας είναι η παραοικονομία. Συκοφαντημένος από όλους, ασκείται επιτυχώς από όλους όσους μπορούν να αποκρύψουν κάτι από την οικονομική τους δραστηριότητα. Περιλαμβάνει και το απέραντο αρχιπέλαγος των μικρών, οι οποίοι προσπαθούν να επιζήσουν αποκρύπτοντας ενέργειες και επομένως έσοδα, τα οποία δε φορολογούνται. Επισημώς όλοι στρέφονται εναντίον της παραοικονομίας και απαιτούν την πάταξη των δραστηριοτήτων της, με σκοπό βέβαια τη φορολόγησή της. Έτσι, να έχει από τη μια ο ιδιωτικός τομέας περισσότερες επιδοτήσεις και ο δημόσιος περισσότερα έσοδα για τις αντιπαραγωγικές τους δαπάνες. Όμως η παραοικονομία εξακολουθεί πάντα —είναι μια ελληνική ιδιομορφία— να είναι ζωντανή, ανανεούμενη, εξακολουθεί να παράγει κεφάλαια για την είσοδο κάποια στιγμή

στην επίσημη οικονομία. Σ' αυτή εισέρχονται αναγκαστικά οι πιο επιτυχημένες δραστηριότητες, λόγω μεγέθους, όταν ανοίγονται περισσότερο στην αγορά.

Ο ελληνικός καπιταλισμός σήμερα έχει διογκωθεί όσο ποτέ στην ιστορία του. Έχει περάσει στο ιμπεριαλιστικό στάδιο με την κλασική έννοια του όρου. Έχει απλωθεί σε πολλές χώρες με επενδύσεις και συμμετοχές. Το τραπεζικό του σύστημα απλώνεται επίσης σε πολλές χώρες με θυγατρικές τράπεζες, υποκαταστήματα και συνεταιρισμούς. Η εσωτερική του υποδομή υποστηρίζει την εξάπλωσή του. Ο απόδημος ελληνισμός των 7 εκατ. και το δεύτερο ελληνικό κράτος, η Κύπρος με τους δικούς του απόδημους, αποτελούν σίγουρη υποστήριξη της εξάπλωσης σε ολόκληρο τον κόσμο.

Μια χώρα με πλήρη καπιταλιστική συγκρότηση, μέλος-συνεταίρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον ΟΟΣΑ, για την από κοινού εκμετάλευση του εγχώριου και διεθνούς προλεταριάτου. Μικρός συνεταίρος ο ελληνικός καπιταλισμός, αλλά συνεταίρος που δεν έχει καμιά σχέση με την εργατική τάξη. Στο εσωτερικό της χώρας έχει επιτευχθεί η πλήρης ομογενοποίηση, με ελάχιστες αποκλίσεις, του καθημερινού τρόπου ζωής: τροφής, ένδυσης, τιμών, πολιτιστικών εκδηλώσεων και γενικής συμπεριφοράς.

Ολοκληρωμένος καπιταλισμός με ενοποιημένη αγορά από άκρο σε άκρο της χώρας, σε όλα τα προϊόντα. Έχουν εξαφανιστεί όλα τα σημάδια μιας παλιάς αγροτικής κοινωνίας. Ακόμη και το ψωμί είναι εμπορευματοποιημένο και στο τελευταίο χωριό. Εμπορευματοποιημένη είναι όλη η καθημερινή ζωή, με ελάχιστη αυτοκατανάλωση. Εμπορευματοποιημένη η γεωργία σύγχρονης καπιταλιστικής αγοράς. Παράγει ό,τι χρειάζεται η εγχώρια και η εξωτερική αγορά. Υπερσυγκέντρωση καπιταλιστικού

ελέγχου μέσω της Αγροτικής Τράπεζας και έλεγχος του εξωτερικού εμπορίου από τα μεγάλα κεφάλαια. Και βέβαια, πουθενά δεν υπάρχουν υπολείμματα φεουδαρχίας. Η Ελλάδα είναι από τις πιο καπιταλιστικές χώρες, όπου έχουν κυριαρχήσει η αγορά και οι εμπορευματικές σχέσεις.

Μια από τις ιδιομορφίες του ελληνικού καπιταλισμού είναι η ανάμιξη του εθνικού ζητήματος στην οικονομική ζωή του τόπου. Οι θεωρητικοί της εθνικής ενότητας, της συναίνεσης, της ομοψυχίας, της συμφωνίας για την ανάπτυξη, τοποθετούν κατά προτεραιότητα το εθνικό. Τα άλλα έπονται. Έτσι πρέπει οι εργαζόμενοι, εργάτες, αγρότες, βιοτέχνες, κάθε είδους εκμεταλλεόμενοι να υποτάξουν τα αιτήματά τους στον υπέρτατο σκοπό. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο για τον ελληνικό καπιταλισμό, ο οποίος δε διακρίθηκε πολλές φορές για τις πατριωτικές του ενέργειες. Στην Εθνική Αντίσταση, π.χ., υποτίθεται όλου του έθνους, απ' ό,τι θυμάμαι μόνο ένας μεσαιός βιομήχανος, ο Γιώργος Λούλης από το Βόλο, είχε πάρει ενεργό μέρος.

Όλες οι συνενοήσεις για εθνική ενότητα πρέπει οπωσδήποτε να περάσουν ως προτεραιότητα την ενίσχυση, την επιδότηση, την προνομακή μεταχείριση, τις απαλλαγές του καπιταλιστικού εισοδήματος και πρόσφατα τις προνομακές ιδιωτικοποιήσεις. Στην αντίθετη περίπτωση θεωρείται φυσικό, οι καπιταλιστές να αλλάξουν σημαία, να μεταφέρουν τα κεφάλαιά τους, να κάνουν αλλού επενδύσεις, να καταθέτουν στο εξωτερικό κ.λπ. κ.λπ.

Όλα το έθνος ζει μ' αυτόν τον εκβιασμό. Οι διανοούμενοι, λοιπόν, της συναίνεσης αντί να προωθούν την ιδέα του εργατικού ελέγχου, την ανάληψη της οικονομίας από τους παραγωγούς εργαζόμενους, αποδέχονται την υποταγή εμπρός στον παντοτινό

εθνικό κίνδυνο. Αλλά όχι και με το αζημίωτο πολλές φορές, εφόσον γίνονται θεωρητικά διανοούμενοι «όλου του έθνους» και κάπου τοποθετούνται ηθικά, αλλά και υλικά.

Όμως, κατά τη γνώμη μας, αυτή η συνεχής απαίτηση της συναίνεσης από το υποτιθέμενο καπιταλιστικό μέρος, σημαίνει μάλλον ότι «ο εχθρός είναι εντός των τειχών» και υπονομεύει με τις απαιτήσεις του την οικονομία της χώρας. Ο ελληνικός καπιταλισμός σπανίως διακρίθηκε για επιδόσεις αλληλεγγύης προς τον ελληνικό λαό.

Να συνοψίσουμε: Ο ελληνικός καπιταλισμός ποτέ δεν ήταν τόσο μεγάλος, τόσο εκτεταμένος, με τόσο μεγάλα κέρδη. Στη ναυτιλία οι Έλληνες έρχονται πρώτοι στον κόσμο, χωρίς να γνωρίζει κανείς το ακριβές μέγεθος. Μια μικρή ομάδα Ελλήνων εφοπλιστών, χωρίς καμιά άλλη ανάμιξη, κατέχει το μεγαλύτερο κεφάλαιο του κόσμου, υπολογιζόμενο σε 44 δις δολάρια. Οι ελληνικές τράπεζες, και μάλιστα οι κρατικές, απλώνονται σε δυο δεκάδες χώρες, με υποκαταστήματα, θυγατρικές και συνεταιρισμούς. Πολύ περισσότερα από ό,τι έχουν οι ξένες τράπεζες στην Ελλάδα.

Στην βιομηχανία, οι 611 μεγαλύτερες επιχειρήσεις είχαν κέρδη 29% περισσότερα το 1995 από το 1994. Τα συναλλαγματικά αποθέματα ξεπέρασαν το ύψος ρεκόρ των 17 δις δολάρια —από τα υψηλότερα (κατά κεφαλήν) στον κόσμο. Οι καταθέσεις Ελλήνων στο εξωτερικό ήταν 11.680 εκατ. δολάρια το 1994.

Συγχρόνως όμως η Ελλάδα έχει 400.000 ανέργους. Την ίδια ώρα περίπου ένα εκατομμύριο μετανάστες από Ανατολή και Δύση εργάζονται σε συνθήκες δουλοπαροικίας στη χώρα μας. Το οικοδόμημα των εργασιακών σχέσεων, ασφαλίσεων, συντάξεων, συνειδητά καταστρέφεται και επιστρέφουμε σε προκαπιταλιστικές συνθήκες εργασίας. Η κοινωνική ασφάλιση και πρόνοια συνεχώς

συρρικνώνονται. Οι γέροι σέρνουν την ανημπόρια τους σε πολλά από τα, επιφανειακά ωραία, διαμερίσματα μιας απάνθρωπης μεγαλούπολης. 300.000 παιδιά άφησαν τα σχολεία τους τα τελευταία χρόνια. Ο αναλφabetισμός επανακάμπτει τη στιγμή της υποτιθέμενης νέας ηλεκτρονικής κοινωνίας.

Κατά κοινή ομολογία, η ανασφάλεια κυκλοφορίας, άσκησης επαγγέλματος, η γενική βία αυξάνονται, με κυριαρχία του υποκόσμου, των ναρκωτικών, τυχερών παιγνίων, «ροζ» επίσημης πορνείας και χίλιους άλλους τρόπους εξευτελισμού της ανθρώπινης ζωής. Και φυσικά, τα ναρκωτικά συμπληρώνουν την εικόνα του «όμορφου κόσμου». Αυτά τα αντιφατικά χαρακτηριστικά του ελληνικού καπιταλισμού μπερδεύουν πολλούς. Πώς μπορούμε να έχουμε εκατοντάδες χιλιάδες ανέργους και συγχρόνως ένα εκατομμύριο μετανάστες. Όμως αυτή είναι η σημερινή περίοδος και όχι μόνο για την Ελλάδα, η οποία δεν είναι και η χειρότερη περίπτωση. Επιδιώκεται συνειδητά, από την πλευρά του καπιταλισμού, η καταστροφή όλου του οικοδομήματος ασφάλισης, σύνταξης και περίθαλψης των εργαζομένων. Στη συνέχεια, η δημιουργία άμορφου προλεταριάτου, υποχρεωμένου να ζητήσει εργασία με τους χειρότερους όρους που θυμίζουν πρωτοκαπιταλιστική εκμετάλλευση του 18ου και 19ου αιώνα.

Αυτά είναι ορισμένα φαινόμενα της σημερινής φάσης του καπιταλισμού. Παγκόσμια και φυσικά και του ελληνικού καπιταλισμού. Δυστυχώς ο «εχθρός είναι εντός των τειχών» μ' αυτό το καθεστώς. Κανένας εξωραϊσμός του με επίθετα υπανάπτυξης δεν μπορεί να τον καλύψει. Μόνο οι συναινέσεις εξακολουθούν να του προσφέρουν κάποιο φύλλο συκής. Ως τότε;

Με τις θεωρίες της υπανάπτυξης και της συναίνεσης για την κοινή πορεία της

ανάπτυξης αφοπλίζεται η εργατική τάξη. Πώς να ζητήσει τα δικαιώματά της από έναν «υπανάπτυκτο», «εξαρτώμενο» εργοδότη; Θα πρέπει να σημειώσουμε τον ιμπεριαλιστικό πλέον χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού, ιδιαίτερα προς τα Βαλκάνια και τις άλλες ανατολικές χώρες. Εκτός του ότι επισήμως και ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετέχει στη Συμφωνία του

ΛΟΜΕ, από την οποία εξαρτώνται 69 χώρες, πρώην αποικίες οι περισσότερες. Μόνο αν καταλάβουμε αυτά τα δεδομένα θα μπορούμε να χαράξουμε προοπτική για την ελληνική εργατική τάξη. Αυτό είναι το καθήκον και των διανοουμένων που μελετούν τη γενική κατάσταση με ειλικρίνεια, σαφήνεια και θάρρος εξόδου από τα καθιερωμένα ιδεολογικά πλαίσια.